

Web:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuifd>
mailto: ilafdergi@kastamonu.edu.tr

The content of this journal is licensed
under a Creative Commons Attribution-
Non Commercial No Derivatives 4.0
International License.

Şefaât Kavramının Semantik Tahlili

 Serkan Göktaş^{a*}

Özet

Kelâm ilminin tartışmalı konularından birisi olan şefaât konusu Kur'ân-ı Kerim'in bu kavramı sıkça kullanması sebebiyle tefsir ilminin de araştırma alanına girmiştir. Kavramın anlam dünyası üzerinde birçok tartışmanın yapıldığı ve yapılmaya devam ettiği gerçeği bizi, bu kavramın analiz edilmesine sevk ettiği söylenebilir. Mahiyet açısından üzerinde ittifakın sağlanamadığı bu kavram, güncelliğini koruyan bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Kavramın mahiyetini ortaya koymaya katkı sağlamanın öncelikli yolunun ise bu kavramın mana dünyasının irdelenmesidir. Şefaât kavramı, Kur'ân-ı Kerim'in otuz bir âyette konu edindiği önemli bir kavramdır. Bu kavramın araştırılmasındaki temel amacın ve bununla ulaşılmak istenen sonucun İslâm öncesi toplumda ve İslâm anlayışında şefaât kavramının hangi anlamlarda kullanıldığını tespit ederek Kur'ân ışığında şefaât anlayışının nasıl olması gerektiğine yardımcı olacak bir kavram tahlili ortaya koymaktır. Bu kavramın semantik incelemesinin yapılmasıyla asırlardır tartışılan bu kadim meselenin biraz daha netliğe kavuşmasına katkıda bulunmaktadır. Kavramın kök analizi yapılırken öncelikle câhiliye dönemi şiirlerinde hangi anlamlarda ele alındığı saptanmaya çalışılmıştır. Daha sonra klasik lügat kitaplarında kavramın manaları irdelenmiştir. Son olarak müfessirlerin kavrama yönelik yorumları üzerinden bir sentez oluşturulmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Semantik, Câhiliye, Şefaât, Kur'ân.

Semantic Analysis of The Concept of Intercession(Shafâ ' a)

Abstract

The subject of intercession, which is one of the controversial topics of theology, has also entered the field of research of the science of tafsir due to the frequent use of this concept in the Qur'ân. It can be said that the fact that many discussions have been and continue to be held on the meaning of the concept has led us to analyze this concept. This concept, on which there is no unanimity in terms of its nature, stands before us as a problem that maintains its actuality. The primary way to contribute to revealing the nature of the concept is to examine the world of meaning of this concept. The concept of intercession is an important concept that is mentioned in thirty-one verses of the Qur'ân. The main purpose of researching this concept and the desired result is to determine the meanings of the concept of intercession in the pre-Islamic society and Islamic understanding and to put forward a concept analysis that will help how the understanding of intercession should be in the light of the Qur'ân. By analyzing the semantics of this concept, it is to contribute to the clarification of this anachronistic issue that has been discussed for centuries. While analyzing the root of the concept, first of all, it was tried to determine the meanings of the concept in the poems of the ignorance period. Then, the meanings of the concept in classical dictionary books were examined. Finally, an effort has been made to create a synthesis through the interpretations of the commentators on the concept.

Keywords: Tafsir, Semantics, Jahiliyyah, Intercession, Qur'ân.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde uzlaşa sağlanmayan en tartışmalı konularından birisi de şefaata mevzusudur. Otuz bir âyette bahsi geçen konunun mahiyeti hakkında birçok farklı görüş serdedilmiştir. Kur'ân'ın pek çok âyetinde geçmesi ve birçok kavramla ilişki halinde olması bu kavramı daha da önemli hale getirmektedir. Kur'ân'ın bu kavramı sıklıkla ele almasının temel nedeni Müşriklerin şefaata inancının yanlışlığına vurgu yapıp bu konuda doğru inancın nasıl olması gerektiği ile ilgili izahatta bulunmasıdır. Zira câhiliye insanı, putların kendilerini şefaata yoluyla azaptan kurtaracağına inanmaktaydı. İşte Kur'ân, bu inancın yanlışlığını ortaya koymak için şefaata kavramını birçok yerde konu edinmiştir. Her ne kadar bu konu Kelâm ilminde tartışılabilir da kaynağının Kur'ân olması sebebiyle tefsir ilminin de alanına girmektedir. Bu amaçla Kur'ân'da yer alan "şefaata" kavramının semantik tahlilinin tefsir kaynakları odak alınarak yapılması ehemmiyet arz eden bir durumdur. Kavramın Kur'ân öncesi toplumda akidevi bir olgu olarak sıklıkla istimal edilmesi kavramın câhiliye şiirlerindeki kullanımlarının da araştırılmasını elzem kılmaktadır. Kur'ân'ın kıyasıya eleştirdiği câhiliye inançlarından biri olan şefaata konusunun doğru bir akideye evrilebilmesi için bu kavramın kavramsal çerçevesinin doğru çizilmesi de ayrı bir önem arz etmektedir. Şefaata kavramını, ifade ettiği manaların net bir şekilde ortaya konulması açısından câhiliye şiirleri, lügat kitapları ve tefsir kaynaklarından araştırmaya çalıştık. Alan yazında şefaata konusuyla ilgili pek çok kitap ve makale kaleme alınmıştır. Bunların çoğunun şefaatin inançsal bağlamdaki yerinin bir incelemesi olduğu görülmektedir. Bizim burada yapmak istediğimiz ise şefaata ile ilgili bir kök analizi yapmaktır. Yani bu hedef doğrultusunda câhiliye dönemi şâirlerinin şiirlerinde bu kavramı ele alış şekilleri ile klasik lügat kitaplarımızın ve tefsir kaynaklarımızın bu kavrama dair paylaştıkları verileri ele alıp bir konsensüs çerçevesinde incelemektir.

1. Semantik Yöntem

Semantik kelimesi Grekçe "semantike-semantikos"dan gelme bir kelime olup, "anlam veren, anlamlayan, anlamı belirten" demektir. Buradan hareketle bir disiplin olarak "semilogie/anlam bilimi" manasına gelir ki, Arapçada "ilmu'l-mana/anlam bilimi" terimi buna karşılık gelmektedir. Semantik, bir ilim dalı olarak etimolojik kökten itibaren kelimelerin manalarını inceler. Yani semantik, mana ile kelime, kelime ile nesne ilişkilerini, manadaki değişikliği, eş ve çok anlamlı kelimeleri ile onların yapısını inceleyen bir bilim dalıdır.¹ Semantik, kelimelerin odağından hareketle kavramların incelenmesidir. Semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerindeki tetkiki bir çalışmadır. Semantik, kelimelerden hareketle kültürlerin bu kelimelerle vermek istedikleri mesajların anlaşılır kılınması için yapılan

¹ Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 14, 15; Hasan Yılmaz, *Kur'ân Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 68-74; İsmail Yakıt, "Doğru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(1994), 17, 18.

analitik bir çalışmadır.²

Kur'an'daki bir kavramı derinlemesine incelemek için öncelikle o kavramın temel kavram mı yoksa temel kavram etrafında anlamı ortaya çıkan bir kavram mı olduğu bilinmelidir. Arapça lügat ilmi Kur'an'a hizmet için ortaya çıkmış Kur'an tefsirinin önemli kaynaklarından birisidir. Dolayısıyla Kur'an'ı anlama çabasında yapılması gereken ilk iş, Arapça lügatlere ve incelenen kavramın ilk dönem kullanımlarına başvurulmaktır. Dil, değişen ve gelişen bir yapı arz ettiği için kelimeler her dille olduğu gibi Arap dilinde de değişim ve dönüşüme maruz kalmışlardır. Bundan ötürü Arapça bir kelimeye mana vermeden evvel kelimenin tarihi süreç içerisinde hangi anlamları kazandığı; anlam genişlemesine, anlam daralmasına ve anlam kaymasına uğrayıp uğramadığı tetkik edilmelidir. Zira cümlelerin en küçük mana birimi olan kelimelere doğru anlam verilmeden maksada ulaşmak zordur. Bu yüzden Kur'an'ı anlama etkinliğine ilk olarak kelimeleri fehm etmekle başlanmalıdır. Çünkü Kur'an'ın ele aldığı kelimelerin kök incelemesi yapılmadan bunların manalarını bilinemez ve dolayısıyla üzerine bir anlam inşa edilemez. Elçilerini, insanların içinden seçen Rabbimiz elbette ki Kur'an'da kullandığı kelimeleri özenle seçerek istimâl etmiştir. İlahi mesajı algılayabilmek ve âyetleri doğru anlayabilmek için Kur'an kelimelerinin semantik analize tabi tutulması önemlidir.³ Bu bağlamda Kur'an'ın temel kavramlarından sayılabilecek şefaath kavramının semantik tahliline başlanması için ilk önce lügatlere başvurulmalıdır. O zaman bu kavramın Kur'an'da hangi anlam ya da anlamlarda kullanıldığı daha sağlıklı bir şekilde ortaya konulabilir.

2. Şefaath Kavramı

2.1. Ş-f-a/ شفع Kökünün Etimolojisi

Şefaath kelimesi, "Ş-f-a/ شفع" kökünden gelmektedir. Şefaath, sözlükte "bir şeye bir mislini daha ekleyerek çift kılmak, tek olan bir şeyi bir başka şeyle birleştirmek" anlamına gelir. "Çift, eş" manasına gelir. Tek anlamına gelen "وتر/vetr/vitr" in zıddıdır. Nitekim Fecr sûresinin "Her şeyin çiftine de tekine de and olsun" meâlindeki 3. âyetinde geçen "şef" kelimesi bu manada kullanılmıştır. Lügat kitaplarında sıklıkla vurgulanan "çift olmak" şeklindeki kök anlam hakkında önemli yorumlar yapılmıştır.⁴ "Ş-f-a/ شفع" fiili, bir kişi hakkında (ل) harf-i cerri ile

² İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 14; Ali Galip Gezgin, "Kur'an'ı Anlamak İçin Hermenötik Mi? Semantik Mi?", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7(2000), 132, 133; Fethi Ahmet Polat, "Tefsirin Güncel Sorunları Ve Örnek Türkçe Mealler", *Tefsir El Kitabı*, ed. M. Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 242.

³ İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 16-25; Cahit Karaalp, *Türkçe Meallerde Kavram Çevirileri Sorunu: "Salât" Kavramı Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 115, 116; Ömer Müftüoğlu, *Eski Ahid'de ve Kur'an'da "VSY" Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 15.

⁴ Ebû Abdîrrahmân el-Hâlib b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferahîdî (el-Fürhûdî), *Kitâbü'l- 'Ayn*, thk. Abdulhamid Hindavî (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2002), "şefaath", 2/342; Ebû'l-Fadl Cemaluddin Muhammed Bin Mükrim İbn Mânzur, *Lisânü'l- 'Arab*, thk. Muhammed Abdülvehhab-Muhammed Sadık Vehbî (Beyrut: *Darü'l- İhyâü't-türâsî'l-Arabî*, 1999), "şefaath", 7/150, 151, 152; Ebû'l-Abbâs Hatîbü'd-dehşe Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr fi garîbî's-şerhî'l-kebîr li'r-Râfi 'î* (Kahire: Darü'l-maarif, 1707), "şefaath", 317; Mehmet Yılmaz, *Kur'an'da Şefaath Kavramı ve Yaygın Şefaath Anlayışıyla Karşılaştırılması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 23.

birlikte "birisi için şefaataççi olmak, aracılık yapmak"; (الي) harf-i cerri ile "vesîle olmak"; (في) harfi cerri ile kullanıldığında ise "bir işte yardımcı olmak" mânalarına gelir. "Şef" / شفيع hem masdar hem de isim olarak kullanılmaktadır. Şefaatin unsurları olarak kabul edilen kavramlar ise şunlardır: "Meşfu' ileyh/ مشفوع إليه", "kendisinden bir aracı marifetiyle şefaata istenen; affi, merhamet ve bağışlaması istenilen yüce makam sahibine" denir. "Şâfi / شافع" "şefaata eden" demektir. "Meşfû' leh/ مشفوع له", "kendisi için şefaata istenen kimse" anlamına gelir. "Meşfû' fih/ مشفوع فيه", "şefaatin konusudur." Genel olarak şefaatin konusu, ya kendisi için şefaata istenen kişinin bir faydaya erişmesi ya da bir zarardan kurtulmasıdır.⁵

Şimdi şefaata kavramının bu anlamlarda lügatlerde nasıl kullanıldığını incelemeye çalışalım.

2.2. Şefaata Kavramının Sözlük Karşılıkları

1-Çift, Çift Yapmak, Çift Görmek

Halil b. Ahmed'e (ö.175/791) göre "شفيع/şef" kelimesi, eşler için kullanıldığında "tek olana bir tane daha ekleyerek onu çift yapmaktır."⁶ Karşıtı bulunan her şeyi kapsar.⁷ "Şef" mahlûkların/yaratılmışların çokluğuna, "vetr/vitr", ise Allah'ın tekliğine işaret eder.⁸ Çünkü tüm varlıklar çift yaratılmıştır. Yaratılmışların temel niteliği çift olmak olduğuna göre, yaratıcının niteliği de yarattıklarından ayrı olarak tek olmaktır.⁹ İbn Fâris (ö.395/1004)'e göre "شفيع/şef" "tekin zıddı olan çift" anlamındadır. Yani bir şey tek iken onu çift yapmaktır.¹⁰ Rağib el-İsfahânî (ö.690/1291)'ye göre de "ş-f-a" kökü, "çift, bir şeye benzerini katarak onu çift yapmak" anlamlarına gelmektedir.¹¹ Kurtubî (ö.671/1273)'ye göre de "ş-f-a", "çift" anlamındadır. Yani bir şahsı başka bir şahısla bir araya getirmeye "şef" denir.¹² İbn Manzûr (ö. 711/1311), şefaata kelimesinin "tekin zıddı olan çift" anlamına geldiğini ifade etmektedir. Ona göre yine şefaata, "tek olan bir şeyi çift yapmak, tek iken onu sayıca ikiye çıkarmak, gözü bozuk ya da zayıf olduğu için çift görmek" anlamlarına gelmektedir. İbn Manzûr, Atâ bin Ebî Rabâh'tan (ö. 114/732) "vetr/vitr" in Allah'ın birliği "şef" 'in ise mahlûkların çokluğu için

⁵ Ferâhidî, "şefaata", 2/342; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşeri *Esâsü'l-belâga*, thk.

Muhammed Basil Uyûnû's-Süüd (Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1998), 1/513; Feyyûmî, "şefaata", 317; Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevi el-Fârûkî, *Keşşâfû Istılâhâtü'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dahruc (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1996), "şefaata", 1034; Akif Akay, *İslâm İnançında Şefaata* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 23-28; Niyazi Ünal, *İmam Mâturidî, İmam Eş'ari Ve Kâd'i Abdülcebbar'a Göre Şefaata İnanç* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 53-54.

⁶ Ferâhidî, "şefaata", 2/342.

⁷ Muhammed Esed, *Kur'ân Kavramları* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2016), 317.

⁸ Ferâhidî, "şefaata", 2/342.

⁹ el-Fecr 89/3; Ferâhidî, "şefaata", 2/342; Muhammed Yılmaz, "Hicri İlk Üç Asırda "Şefaata" ile İlgili Âyetlerin Tefsiri", *Marife Dergisi* 14/1 (2014), 111.

¹⁰ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvinî el-Hemedânî, *Mücmelü'l-luğa*, thk. Züheyr Abdülmühsin Sultan (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1986), "şefaata", 508.

¹¹ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Muafaddâl er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife), "şefaata", 263.

¹² Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah bin Abdülmühsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2006), 7/484.

kullanıldığı bilgisini aktarır. Ayrıca İbn Abbas'ın (ö. 68/687) şefaati, “*Âdem'in tek iken Allah'ın ona Havva'yı göndererek çift kıldığı*” anlamında kullandığını nakletmektedir.¹³ Firuzâbâdî (ö. 817/1415)'ye göre de şefaati, “*çift, çift görmek*” anlamlarına gelmektedir.¹⁴

2-Talep Etmek

Halil b. Ahmed'e göre “*شفع /şef*” kelimesinin ismi faili olan “*شفيع /şefi*” ve “*شافع /şafi*” kelimelerinin anlamı “*bir şeyi talep edendir.*”¹⁵ Taberî (ö.310/923), Bakara sûresinin 2/48. âyetinde geçen “*شفاعة \şefaât*” kelimesinin “*birisinden yardım istemek anlamında bir şey talep etmek*” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Taberî, şefaatin bir şahıstan istekte bulunma ve yardım isteme ile ilgisini şöyle açıklar. “*استشفع /isteşfea*” kelimesi istekte bulunan /yardım talep eden kişi için kullanılır. İsteği gerçekleştiren ya da yardım eden şahıs için ise “*شافع /şafi*”, “*شفيع /şefi*” kelimeleri kullanılır. Talepte bulunan, talep ettiği zaman tektir. Talebi yerine getirildiğinde yani ona yardım edildiğinde o ve yardım eden şahıs çift olmuş olurlar. Çift anlamına gelen “*شفاعة \şefaâtun*” kelimesi, istekte bulunanı ve isteği yerine getireni birleştirmesi yani çift yapması sebebiyle onlar için kullanılır.¹⁶ Kurtubî de Taberî gibi istekte bulunan ve isteği yerine getiren şahısların birleşip çift oldukları için onlar hakkında şefaati kavramının kullanıldığını ifade etmektedir.¹⁷ İbn Fâris, ismi fail olan “*شافع /şafi*” kelimesinin “*başkasından bir şey talep eden kimse*” için kullanıldığını belirtmektedir.¹⁸ İbn Manzûr, ismi fail olarak gelen “*شافع /şafi*”, “*شفيع /şefi*” kelimelerinin ve sülâsî mezîd olan “*تشفع /teşeffea*” kelimesinin birisinden “*bir şey talep etmek*” anlamına geldiğini ifade etmektedir. O, İbn Fâris'in sülâsî mezîd/üç harfli kullanımı olan “*استشفع /isteşfea*” kelimesine “*bana şefaati et, diyerek birisinden şefaati ve yardım istemek*” anlamını verdiğini söylemektedir.¹⁹ Cürcânî (ö. 816/1413)'ye göre “*شفاعة \şefaât*” hakkında suç işlenmiş kimseden suçları bağışlamasını istemektir.²⁰

3-Nazar Değen Kadın

İbn Fâris'e göre “*شفع /şef*” kelimesinin mef'ulü olan “*مشفوع /meşfu*” kelimesinin anlamı, “*kendisine nazar değen kadındır.*” Yani çift olan gözün bakışı sonucunda nazar meydana geldiği için göz değmiş kadına böyle hitap edilir. Erkeğe ise böyle denmez. Aynı şekilde birisine düşmanca yani kötü gözle bakmaya da denilir.²¹

¹³ İbn Mânzur, “şefaati”, 7/150, 151.

¹⁴ Mecmûddîn Muhammed bin Yakup Firuzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĥîṭ*, thk. Enis Muhammed es-Sânî (Kahire: Darü'l-hadis, 2008), “şefaati”, 873, 874.

¹⁵ Ferâhidî, “şefaati”, 2/342.

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Ķur 'ân*, thk. Abdullah bin Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezi'l-bühûsi ve'd-dürasâti'i-İslâmiyyeti, 2001), 2/31, 32.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi ' li-aĥkâmi'l-Ķur 'ân*, 6/484.

¹⁸ İbnü'l-Fâris, “şefaati”, 1/508.

¹⁹ İbn Manzûr, “şefaati”, 7/151.

²⁰ Ebü'i-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyid eş-Şerif el-Hanefî, *Kitabü't-ta'rîfât* (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1985), “şefaati”, 133.

²¹ İbnü'l-Fâris, “şefaati”, 1/508.

4-Uzun Boylu Kişi

İbn Fâris'e göre "شفع/şef" kelimesinin ismi tafdili olan "اشفع/eşfeu" kelimesinin "uzun" anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Uzun bir erkeğe "رجل مشفوع/reculün meşfeun" denilir.²²

5-Yardım İstemek/Yardım Etmek

Halil b. Ahmed'e göre "شفع/şef" kelimesinin ismi faili olan "شافع /şafi" kelimesinin anlamı "yardım etmektir." Örneğin "o, bana düşmanlarıma karşı yardım etti" denilir.²³ Rağib el-İsfehânî'ye göre, şefaât, "birisine yardımcı olarak katılmak demektir." Bu, genel itibariyle mertebe açısından yüksek birinin, mertebe bakımından düşük birine katılıp eş olması manasında kullanılır. Yani kim ahirette başka birisine eş olup o şahsı desteklerse, onun hem iyiliğine hem de günahına ortak olmuş olur.²⁴ İbn Manzûr ve Firuzâbâdî'de "شفع /şef" kelimesinin "düşmanına karşı birisine yardım etmek" anlamına geldiğini ifade etmektedirler.²⁵ Şefaât kelimesi bir kişinin bir başkasının yanında yer almasıyla onunla bir güç oluşturduğunu ifade eder.²⁶

6-Gebe Olan/Kuzusu Olan/Emziren (Koyun/ Deve)

İbn Fâris ve Kurtubî'ye göre yanında kuzuları olan koyuna "شافع /şafi" denir. "ناقة شفوع /naketun şefuûn" bir sağımda iki kova süt dolduran deveye denilir.²⁷ İbn Manzûr ve Firuzâbâdî'ye göre karnında yavru taşıyan yahut peşinde yavrusu olan koyuna da 'شافع' denilir. Çünkü kuzu koyunu tamamlar niteliktedir. Kuzusunu emziren koyuna "شاة مشفوع /Şâatun meşfuûn" denir.²⁸

7-Kurban Kesme Günü

Halil b. Ahmed, Rağib el-İsfehânî, İbn Manzûr ve Firuzâbâdî'ye göre Fecr sûresinin 3. âyetinde "وَالْوَثْرُ وَالشَّفْعُ وَالْوَثْرُ /çifte ve teke yemin olsun" geçen "شفع /şef" kelimesi, "nahr/kurban kesme günü", "وَالْوَثْرُ /vetr/vitir" kelimesi de arefe günü anlamına gelmektedir.²⁹ İbn Cüzey el-Kelbî (ö. 741/1340) ve İbn Âşûr (1879-1973), bu âyette geçen "şefaât" kelimesine "kurban kesme günü" anlamını vermişlerdir.³⁰

²²İbnü'l-Fâris, "şefaât", 1/508. İbn Manzûr, "şefaât", 7/152.

²³Ferâhidî, "şefaât", 2/342.

²⁴İsfehânî, "şefaât", 263; Yılmaz, *Kur'ân'da Şefaât Kavramı ve Yaygın Şefaât Anlayışıyla Karşılaştırılması*, 24.

²⁵İbn Manzûr, "şefaât", 7/151; Firuzâbâdî, "şefaât", 873, 874.

²⁶Ramazan Yiğit, *Râzi Tefsirinde Şefaât Kavramı* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10.

²⁷İbnü'l-Fâris, "şefaât", 1/508; Kurtubî, *el-Câmi ' li-ahkâmi'l-Kur 'ân*, 6/484. Azat Toktonaliev, "Âyet ve Hadisler Bağlamında Şefaât Kavramı", *Akademiar Dergisi* 7 (2019), 165.

²⁸İbn Manzûr, "şefaât", 7/151; Firuzâbâdî, "şefaât", 873, 874.

²⁹Ferâhidî, "şefaât", 2/342; İsfehânî, "şefaât", 263; İbn Manzûr, "şefaât", 7/151; Firuzâbâdî, "şefaât", 873, 874.

³⁰Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâtî, *et-Teshil li- ' ulûmi't-tenzil*, drl. Muhammed Salim Haşim (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 2/568; Muhammed el-Fâzil b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Darü't-Tunusiyye, 1984), 30/314.

8-Duha Namazı

İbn Manzûr'a göre duhâ vaktinde kılınan iki rekât sünnet namazına “ شَفَاعَةُ الصَّحِيِّ /şuf'atü'd-duhâ” denilir.³¹

9-Çoğaltmak/Fazlalaştırmak

İbn Manzûr, bazı âlimlerin Nisâ sûresi, 85. âyetini “ مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا /Kim iyi bir işe aracılık ederse o da yapılan o işten bir pay sahibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da o işten bir payı olur. Allah, her şeyin bedelini vericidir“ gündeme getirerek “ مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً /kim amelini çoğaltırsa” şeklinde anlayarak şefaath kelimesine “çoğaltmak” anlamını verdiklerini aktarmaktadır.³² Bir başka anlama göre şefaath, bir şeyi benzeri olan şeye eklemek, iki şeyi birbirine yapıştırıp artırmak ve fazlalaştırmaktır.³³ Bir şeyi ilâve etmek, başka bir şeye katmaktır. Bir iş adamı bir başkası ile ortak olduğunda “ortak edindim” der. Zira ortağının malını kendi malına katmış “şef” etmiştir.³⁴

10-Dua Etmek

İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), Nisâ sûresinin 85. âyetinde geçen şefaath kelimesinin terim olarak “birisine dua etmek ya da beddua etmek” olduğunu ifade etmekte ve buna “şefaati hasene ve şefaati seyyie” adlarını vermektedir.³⁵ İbn Manzûr, Müberred (ö. 286/900) ve Sa'leb (ö. 291/904)'in “مَنْ دَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ /İzni olmadan onun yanında kim şefaath edebilir?”³⁶âyetinde geçen “şefaath” kelimesine “dua” anlamı verdiklerini ifade etmektedir.³⁷ Râzî, Nisâ sûresinin 85. âyetinde geçen “şefaath” kelimesinin anlamlarından birisinin de “dua “olduğunun altını çizmektedir.³⁸

11-Aracılık Etmek/Vesile Olmak

Rağîb el-İsfehânî ve İbn Manzûr, “ شَفَعٌ /şef” kelimesinin sülâsi iki harfli mezîd fiili olan “تَشْفَعُ /teşeffea”nin ismi faili olan “مُشْفَعٌ /müşefî” kelimesinin “şefaath/aracılık eden” ismi mef'ul vezni olan “مُشْفَعٌ /müşefe” kelimesinin ise “aracılığı kabul edilen” anlamına geldiğini belirtmektedirler. Taberî, Âraf sûresinin 53. âyetinde geçen ş-f-a kelimesinin isim ve fiil türevlerinin “aracılık etmek ve azaptan kurtulmasına vesile olmak” anlamlarına geldiğini belirtmektedir.³⁹ Begavî (ö. 516/1122), En'âm sûresi 70. âyetinde geçen “ شَفَعٌ ” kelimesinin

³¹ İbn Manzûr, “şefaath”, 7/151.

³² İbn Manzûr, “şefaath”, 7/151.

³³ Yılmaz, Kur'an'da Şefaath Kavramı ve Yaygın Şefaath Anlayışıyla Karşılaştırılması, 24.

³⁴ Yiğit, Râzî Tefsirinde Şefaath Kavramı, 9.

³⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, Te'vilâtü Ehli's-sünne, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005), 3/280.

³⁶ el-Bakara 2/255.

³⁷ İbn Manzûr, “şefaath”, 7/151; Toktonaliev, “Âyet ve Hadisler Bağlamında Şefaath Kavramı”, 165.

³⁸ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, Mefâtiḥu'l-ğayb (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981), 10/212.

³⁹ Taberî, Câmi' u'l-beyân, 10/244, 245.

“ahirette birisine aracılık yapmak” anlamına geldiğini belirtmektedir.⁴⁰ Zemahşerî (ö. 538/1144), Bakara sûresinin 254. âyetinde geçen şefaât kelimesinin “birisine aracılık ederek onu daha üst bir mertebeye çıkartmak anlamında olduğunu” ifade etmektedir.⁴¹ İbn Manzûr, “iktidar sahibi birisinden başkasının ihtiyacını karşılama için ricada bulunmak” anlamında kullanılan şefaât, ayrıca “yardım etmek, başka birisi için yardım dilemek, bir kimseden aracılık yapmasını istemek, suçlu ve muhtaç bir kimse için dilek ve istekte bulunmak, derece ve mertebe elde etmek için başkasını araya koymak” gibi anlamlarda da kullanıldığını beyan etmektedir.⁴² Nesefî de (ö. 710/1310) Bakara sûresinin 254. âyetinde “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ / Ey iman edenler! Kendisinde artık alışveriş, dostluk ve kayırma bulunmayan o gün (kıyamet) gelmeden size nimet olarak verdiğimiz rızıktan hayır yolunda infâk edin. Hakikâtleri inkâr edenler elbette zalimlerdir”⁴³ geçen şefaât kavramını “aracılık etmek, kulun bağışlanması için onunla Allah arasına girmek” anlamında kullanmıştır.⁴⁴ Muhammed Abduh (1849-1905) ve öğrencisi Reşid Rızâ 81865-1935) da aynı âyetin tefsirinde şefaât kelimesine “şefaât etmek, aracılık etmek” anlamını vermişlerdir.⁴⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) da Bakara sûresi 254 ve 255. âyetlerinin tefsirinde şefaât kelimesinin “aracılık etmek” anlamına geldiğini belirtmektedir.⁴⁶

12-Şüf'a Hakkı

İbn Manzûr, “شَفْعٌ /şef’ ” kelimesinden türeyen “شَفْعَةٌ / Şüf'a” kelimesinin, fıkhîta kullanılan “şüf'a hakkı” anlamına geldiğini belirtmektedir. Şüf'a hakkı, fıkhî bir terimdir ve şu şekilde açıklanmaktadır: Sözlükte “ilâve etme ve birleştirme” anlamlarına gelen şüf'a fıkhî terimi olarak, “satım veya satım hükümündeki bir akitle satın alınmış taşınmaz ya da taşınmaz hükümündeki özel mülkiyete bahis konusu olan bir malı müşteriye mâl olduğu bedelle zorla alıp mülkiyetini elde etmesidir.” Genellikle şüf'anın, bu hakkı kullanan kişinin malına ikinci bir malı eklemesi sebebiyle “çift” mânasındaki şef'den geldiği söylenir. Ayrıca terimle ilgili etimolojik açıklamalar yapılırken şüf'a hakkını kullanan kişinin malında artış meydana gelmesi, şüf'ada yardımlaşmanın bulunması veya satıcının şüf'a sahibine öncelik tanınması ile kelimenin kök anlamları arasında yer alan “artma, yardım isteme/yardım etme, gözetip ayrıcalık tanıma” anlamları arasında ilişki kurulur. Şüf'a hakkına konu olan mal “meşfû', meşfûun fih” veya kısaca “şüf'a”, şüf'a hakkı sahibi “şefî”, şüf'a hakkına konu malı satan kişi “bâyi”, şüf'a hakkının doğmasına sebep olan/kendisi sebebiyle şüf'a hakkı ileri sürülen mal

⁴⁰ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, thk. Muhammed Abdillâh en-Nemr (Riyad: Dârü't-tayyibe, 1988), 3/ 156.

⁴¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf'an haqâ'iki gâvâmi'izî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Şeyh Adil Ahmet Abdülmevcüd (Riyad: Mektebetü'l- Ubeykan, 1998), 1/479, 480.

⁴² İsfehânî, “şefaât”, 263; İbn Manzûr, “şefaât”, 7/151; Yılmaz, *Kur'ân'da Şefaât Kavramı ve Yaygın Şefaât Anlayışıyla Karşılaştırılması*, 24.

⁴³ TDV *Kur'ân-ı Kerim Meâli* (Erişim 25.10.2024).

⁴⁴ Ebû'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve haqâ'iki't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedyûvî (Beyrut: Darü'l-kelimi't-tayyib, 1. Basım, 1998), 1/209.

⁴⁵ Muhammed Abduh-Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr* (Kahire: Dârü'l-Menâr, 1947), 3/17, 18.

⁴⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Aziz Dağıtım), 2/155, 156.

"meşfûun bih", şüf'a hakkına konu malı alan kişi (şüf'a mükellefi) müşterî veya "meşfûun aleyh" diye anılır.⁴⁷

13-Abdumuttalip bin Abdülmenaf Oğullarına Verilen İsim

İbn Manzûr ve Firuzâbâdî göre "شَفْعٌ /şef" kelimesinden türeyen "بنو شافع /Benû şafi" tamlaması İmam Şâfi'nin (ö.204/820) de mensup olduğu Abdumuttalip bin Abdülmenaf Oğulları ailesine verilen isimdir.⁴⁸

14-Hayır ya da Şer Yoluna İletmek/Bu Yolda Rehberlik Etmek

Rağıb el-İsfehânî, Nisâ sûresi, 85. "مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْبِتًا" / Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da o işten bir payı olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da o işten bir payı olur. Allah her şeyin karşılığını vericidir⁴⁹ âyetine dayanarak buradaki "يشفع /yeşfe" kelimesinin "insanlara hayır ya da şer yolunu göstermek, bu konuda onlara rehberlik etmek yani hayır ve şer konusunda bir yol, bir çıkış açmak" anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.⁵⁰ Beğavî, bu âyette geçen şefaati kelimesini şöyle izah eder: İnsanların arasını düzeltmeye "şefaati hasene", onların arasını bozmaya ise "şefaati seyyie" denir. Ya da şefaati hasene, insanlara güzel ve faydalı söz söylemek, şefaati seyyie ise insanlara kötü söz söylemektir.⁵¹ Zemahşerî, bu âyette geçen şefaati kelimesinin anlamının şu olduğunu ifade eder: Bir kişinin Müslümanları doğru yola/hayırlı işlere iletmesi ve onları kötü yoldan sakındırmaya çalışmasına "şefaati hasene" bir kişinin Müslümanları kötü yola sevk etmesine de "şefaati seyyie" denir.⁵² Râzî, bu âyeti tefsir ederken burada geçen şefaati kelimesinin "insanlara Allah'a itaati emrederek onları Allah'ın yoluna yani iyi yola sevk etmek" olduğunu belirtmektedir.⁵³ Kurtubî, bu âyette geçen şefaati kelimesi ile ilgili şunları nakleder: "Bu âyette geçen şefaati kelimesi, insanlara iyilik kastıyla yol gösteren sevap kazanır, kötülük kastıyla yol gösteren yani kötü yola sevk eden ceza alır" anlamındadır. Ya da "şefaati hasene", Müslümanlara dua etmek, "şefaati seyyie" ise Müslümanlara beddua etmektir. Kurtubî'nin naklettiği bir başka görüşe göre ise de "savaşta Müslümanlara yardım etmek şefaati hasene, kâfirlere yardım etmek ise, şefaati seyyie'dir."⁵⁴

2.3. Şefaati Kavramının İstilahî Anlamları

Bu kelimenin, İslâm âlimleri tarafından birbirine çok yakın tarifleri yapılmıştır. Bunlar genel itibariyle, "dua etmek, talep ve istekte bulunmak, birisine yardım etmek kastıyla katkıda bulunmak, Allah'tan bağışlanma istemek, birisine fayda sağlamak ve ona gelecek zararı

⁴⁷İbn Manzûr, "şefaati", 7/152; ; Firuzâbâdî, "şefaati", 873, 874; İbrahim Kâfi Dönmez, "Şüf'a", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 20 Ekim 2024).

⁴⁸İbn Manzûr, "şefaati", 7/152; Firuzâbâdî, "şefaati", 873, 874;

⁴⁹TDV Kur'ân-ı Kerim Meâli (Erişim 26.10.2024).

⁵⁰İsfehânî, "şefaati", 263; Yılmaz, "Hicri İlk Üç Asırda "Şefaati" ile İlgili Âyetlerin Tefsiri", 112.

⁵¹Beğavî, Me 'âlimü't-tenzil, 2/256.

⁵²Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/118; Kurtubî, el-Câmi ' li-ahkâmi'l-Kur 'ân, 6/485.

⁵³Râzî, Mefâtihü'l-ğayb, 10/211, 212.

⁵⁴Kurtubî, el-Câmi ' li-ahkâmi'l-Kur 'ân, 6/484, 485.

engellemek, birisine şefaata etmek ya da bir işi için yahut affedilmesi için aracılık yapmaktır." İslâm âlimlerinin yaptığı tariflerden birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

Bir tanıma göre şefaata:

"Şefaata eden kişinin başkası için herhangi dünyalık bir menfaate erişebilmesi ya da onun bir zarardan kurtulması için ulu bir makama yalvarıp yakararak talepte bulunmasıdır." Ahirete yönelik etkisi açısından ifade edilecek olursa, "Ahirette Allah'ın kendilerine izin verip şefaata etmelerine müsaade ettiği⁵⁵ peygamberlerin, meleklerin⁵⁶ ve diğer salih kulların⁵⁷ insanlığın mahşer yerinin zorluğundan kurtulup bir an önce hesabın görülmesine başlaması,⁵⁸ cehenneme müstehâk olan bazı günahkâr mü'minlerin oraya girmemesi, cehenneme girenlerin oradan çıkarılıp cennete konulması; cennete müstehâk olanların ise daha yüksek derecelere kavuşmaları için⁵⁹ Allah'a yalvarıp ondan dua yoluyla istekte bulunmalarıdır."⁶⁰

Benzer ifadeler taşıyan bir başka tanıma göre şefaata:

"Bir kişinin bağışlanması için aracılık etmek,⁶¹ ona af konusunda yardımda bulunmak veya bir başkasından onun namına yardım dilemek" anlamlarına gelmektedir ki genelde yüksek konumda olan birisinin, kendisinden konum itibarıyla daha aşağıda olan kimseye destek vermesini ifade etmektedir.⁶²

Bir başka tanımda da şefaata şöyle izah edilmektedir:

"Kelâmî bir ıstılah olarak şefaata, "ahirette günahkâr mü'minlerin günahlarının bağışlanması yani cehennemden çıkartılmaları ve günahı olmayanların da derecelerinin yükseltilmesi için Hz. Peygamber'in⁶³ Allah katında dua etmesi, ona yalvarmasıyla o insanlara yardımcı olmasıdır."⁶⁴

Diğer bir tanıma göre ise şefaata:

"Birisine vesile ya da yardımcı olmak kastıyla katkıda bulunmaktır."⁶⁵

Daha farklı bir tanıma göre ise şefaata:

⁵⁵ Abduh-Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 11/ 296.

⁵⁶ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdi el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Ahmed Ferid (Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmiyye, 2003), Cilt 1/136.

⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi ' li-aḥkâmî'l-Ḳur 'ân*, 2/77.

⁵⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Şefaata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Ekim 2024).

⁵⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/480, 481; Ünal, *İmam Mâtürîdî, İmam Eş'ari Ve Kâd'i Abdülcebbar'a Göre Şefaata İnanç*, 57.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te ' vilâtü Ehli's-sünne*, 1/454; 4/90; 7/310, 311; Akay, *İslâm İnançında Şefaata*, 25, 26; Ünal, *İmam Mâtürîdî, İmam Eş'ari Ve Kâd'i Abdülcebbar'a Göre Şefaata İnanç*, 51, 52.

⁶¹ Mustafa Özden, "Kur'an'a Göre Hz Peygamber'in Şefaati Meselesi", *Bartın Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (2015), 29.

⁶² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/155, 156.

⁶³ Râzî, *Mefâtîḥu'l-gayb*, 3/59.

⁶⁴ Hasan Elik, "Kur'an'daki Allah Tasavvuru Açısından Şefaata'e Bakış", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2005), 30.

⁶⁵ İsfehânî, "şefaata", 263

“Birisinden başka birisi için yararlı olmasını istemek⁶⁶ ya da ondan zararı defetmesini talep etmektir.⁶⁷ Yahut faydayı hak eden kimseye onu vererek ve zarardan uzak olmayı hak eden kimseye de ondan o zararı defederek Allah rızası için ona yardımcı olmaktır.”⁶⁸

3. Şefaath Kavramının Câhiliye Şiirlerindeki Anlamları

Şefaath inancı, tarihten bu yana insanların manevî dünyalarında muhtelif şekillerde varlığını berdevam ettirmiştir. Şefaath inancı, mahiyet açısından farklılık arz etmekle birlikte pek azı hariç yaşamlarını şirk içinde sürdüren câhiliye toplumunun inanç dünyasında da etkin olmuş ve fiillerine yön veren önemli konulardan birisi olmuştur. Câhiliye toplumu incelendiğinde bu toplumun bünyesinde farklı inançları barındırdığı görülmektedir.⁶⁹ Bu dönemdeki insanların inançları arasında putperestlik, hanîflik, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi muhtelif inançlar bulunmaktaydı. Câhiliye toplumundan bir kısmı yaratıcıyı, âhireti, öldükten sonra dirilişi ve hesaba çekilmeyi inkâr ediyor; bir kısmı ise yaratıcıya ve yoktan yaratılmaya inandığı halde öldükten sonra dirilişi ve hesap vermeyi inkâr ediyordu. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de bildirildiğine göre cehaletin idrâklerini kapattığı bu toplum, “Hayat, ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir; biz bir daha diriltilecek değiliz”⁷⁰ diyerek öldükten sonraki dirilişi inkâr ediyorlardı. Câhiliye toplumunun bir başka inanç grubu da yaratıcıya, yaratılışa ve ahirette tekrar diriltilmeye iman ediyor lakin bu grup peygamberleri inkâr ediyor ve putlara ibadet ediyordu. Onların yaşamlarında putların önemi çok büyüktü. Kur’ân-ı Kerim’de ifade edildiği üzere müşrik olan câhiliye toplumu, kendilerine hiç bir zarar ya da menfaat vermeyen putlara tapıyor ve “Bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir”⁷¹ diyorlardı. Ayrıca onlar, “Sadece bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz”⁷² diyerek putların kendilerini Allah’a yaklaştıracığını iddia ediyorlardı. İnanç dünyaları tevhit gerçeğinden uzaklaşmış bu insanlar, putlardan şefaath beklentisiyle onlar için kurbanlar kesip onlara çeşitli hediyeler takdim ediyorlardı. Kâbe’ye koydukları gibi evlerine de çeşitli putlar koyarak onlara ta’zimde bulunuyorlardı. Yüce Allah onların bu sapkın inançlarının yanlışlığını şu şekilde ifade etmektedir: “Allah’ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere tapıyorlar ve Bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir, diyorlar.”⁷³

Şiir, edebi olarak câhiliye döneminin en başat türüdür. O dönem insanının yaşadığı ortam, şiirin sosyal hayata hâkim olmasına zemin hazırlamıştır.⁷⁴ Yani şiir, câhiliye toplumunda çok önemli bir yer işgal etmekteydi. Hatta o dönemde Mekke’de kurulan

⁶⁶Kurtubi, *el-Câmi ‘ li-ahkâmîl-Kur’ân*, 6/485.

⁶⁷Toktonaliev, “Âyet ve Hadisler Bağlamında Şefaath Kavramı”, 166; M. Fatih Kesler, “Kur’ân’ı Kerim ve Hadislerde Şefaath”, *Tasavvuf Dergisi* 13 (2004), 123.

⁶⁸Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 2/118; Abdülcebbar Ahmet b. Halil b. Abdullah el-Hemedani el-Esedâbâdi, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/606.

⁶⁹Mehmet Yalar, “Din Faktörü Işığında Câhiliye Şiirine Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 15/2(2006), 20-24.

⁷⁰el-En’âm 6/29.

⁷¹Yûnus 10/18.

⁷²ez-Zümer 39/3.

⁷³Yûnus 10/18; Akay, *İslâm İnançında Şefaath*, 19-21.

⁷⁴Muhammed Çetkin, “Câhiliye Dönemi Şiir ve Nesrinde Nübüvvet”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/11 (2018), 291.

panayırlarda çeşitli şekillerde şiir yarışmaları düzenlenmekteydi.⁷⁵ Putlara şefaâtçi gözüyle bakan bu toplum, kendi inançlarını da yazdıkları şiirlerde dile getirmişlerdir. Yani Hz Ömer'in tabiriyle "divanlarına"⁷⁶ almışlardır.

Bilindiği üzere ilk dönemden beri müfessirlerimiz, Kur'ân kavramlarının daha iyi anlaşılması ve detaylandırılması için câhiliye şiirlerine başvurmuşlardır. Özellikle garip lafızların anlamlarının ortaya konulması için bu şiirlere sıklıkla başvurmuşlardır.⁷⁷ Konumuzun Kur'ân'i bir kavram olan "şefaât"i incelemek olduğu ve bu inancında câhiliye toplumunda var olduğu için bu kavramın o dönem şiirlerinde hangi anlam ya da anlamlarda kullanıldığına bakmamızı zorunlu kılmaktadır. Şimdi câhiliye şiirlerinden bazı örnekler vererek bu şiirlerde şefaât kavramının hangi anlamlarda kullanıldığına bakalım.

1-Çift Olmak/Çift Yapmak

Câhiliye şairlerinden İbn A'râbî, aşağıda verdiğimiz şiirinde şefaât kelimesini "çift, çift yapmak" anlamında kullanmıştır.

وما بات قوم ضامنين لنا دما

فيشفينا الا دماء شوافع

O topluluk bize kan teminatı vererek değil

*Birçok kişinin kanını vermekle ancak bizi çift yaptılar.*⁷⁸

2-Yardım İstemek/Yardım Etmek

Câhiliye şairlerinden Nâbiğa ez-Zübyânî, şefaât kavramını aşağıda verdiğimiz şiirinde "yardım etmek" anlamında kullanmıştır.

اتاك امرؤ مسدتبطن لي بغدضة

له من عدو مثل ذلك شافع

Sana karnı bana karşı nefretle dolu olan bir kadın geldi.

*Onun, yardım eden bir şahıs (Şaf'i) gibi bir düşmanı vardır.*⁷⁹

Hutay'e lakabıyla bilinen câhiliye şairlerinden Ebû Müleyke Cervel b. Evs b. Mâlik el-Absî, şu şiirinde şefaât kavramını "yardım etmek, yardımcı olmak" anlamında kullanmıştır.

فذاك فتى ان تاءته لصنيعه

الي ماله لا تاءته بشفيح

⁷⁵Mesut Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)", *Tefsir El Kitabı*, ed. M. Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 355.

⁷⁶Fethi Ahmet Polat, "Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler", *Tefsir El Kitabı*, ed. M. Akif Koç (Ankara: Grafiker, Yayınları, 2012), 202; Yalar, "Din Faktörü Işığında Câhiliye Şiirine Bir Bakış", 25.

⁷⁷Çetkin, "Câhiliye Dönemi Şiir ve Nesrinde Nübüvvet", 291.

⁷⁸İbn Manzûr, "şefaât", 7/150.

⁷⁹Ez-Zübyânî, Nâbiğa, *Divan* (Mısır: Hilal Yayınları, 1911), 75.

*Bu gençle parası için dost olursan,
Onu yardımcı olarak görme.”⁸⁰*

3-Abdulmuttalip bin Abdülmenaf Oğullarına Verilen İsim

Firuzâbâdî, *el-Kamus'l-Muhit* isimli eserine aldığı bir câhiliye dönemi şiirde şefaath kavramının “*İmam Şafii'nin de mensup olduğu kabileye verilen isim*” olduğunu ifade etmiştir. Bu kabileye “*بنو شافع / Benû şafi/Şafi'* kabilesi” denilir.

محمد ادريس عباس ومن

بعدهم عثمان ابن شافع

ساء ب ابن عبید سابع

عبد یزید ثامن والتاسع

هاشم المولود ابن المطلب

عبد مناف للجميع تابع

Muhammed, İdris, Abbas ve

Ondan sonra gelen Osman bin Şafi'

Saib bin Ubeyd, yedinci

Abdülyezid sekizinci, dokuzuncu

İbni Muttalip'ten doğma Haşim

Hepsinin kendisinde toplandığı Abdülmenaf.”⁸¹

4-Gebe Olan Deve

İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arab* isimli eserine aldığı câhiliye dönemine ait şu şiirde şefaath kelimesi “*gebe olan deve* “ anlamında kullanılmıştır. İbn Manzûr'un kime ait olduğunu zikretmediği şiir:

وشافع فى بطنها لها ولد

ومعها من خلفها وليد تابع

Karnında yavru taşıyan deve,

Ardı sıra peşinde giden bir başka yavru.”⁸²

⁸⁰ Hamdu Tammās, *Divanu Hutay'e* (Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 2005), 92.

⁸¹ Firûzâbâdî, “şefaath”, 873, 874.

⁸² İbn Manzûr, “şefaath”, 7/151.

5-Talep Etmek

Câhiliye şairlerinden Ebû Basîr Meymûn b. Kays el- A'şâ, aşağıda verdiğimiz şiirinde şefaât kelimesini “*talep etmek, birisinden istekte bulunmak*” anlamında kullanmıştır:

من سرة الحي دا ثقة واستشفعت

فقد عصاها ابوها والدي شفعا

Canlıların lideri olan o güvenilir otoriteden talepte bulundu.

*O talepte bulunulan baba ise talepte bulunana isyan etti.*⁸³

6-Şefaât/Aracılık Etmek

Hz Ali (ö. 29/661)'ye ait olduğu iddia edilen şu şiirde şefaât kelimesi “*şefaât ve aracılık etmek*” anlamında kullanılmıştır.

الهي لان خيبتني او طردتني

فمن دا الذي ارجو ومن لي يشفع

Ey Rabbim! Eğer beni muhtaç edersen ya da reddersen

*Kime yalvarayım ve kim bana şefaât eder.*⁸⁴

Abbâsî şairlerinden Ebû Nüvâs'ın kaleme aldığı şu şiirinde şefaât kelimesi “*şefaât etmek*” anlamında kullanılmıştır.

لو كان فعلك مثل وجهك لم يكن

عني اليك شفاعاة لا تشفع

Eğer davranışların yüzün gibiyse

*Benden yana sana bir şefaât yoktur.*⁸⁵

Peygamberin şairi/Şâirü'n-nebî olarak bilinen Hassan bin Sabit,⁸⁶ şu şiirinde şefaât kavramını “*şefaât ve aracılık*” anlamında kullanmıştır.

لأنهم يرجون منه شفاعاة

ادا لم يكن الا النبيين شافع

Çünkü onlar ondan şefaât diliyorlar.

*O zaman sadece peygamberler şefaâtçi olabilir.*⁸⁷

⁸³ İbn Manzûr, "şefaât", 7/151.

⁸⁴ Abdurrahman Mustafa, *Divan-ı Ali Bin Ebi Talib* (Beyrut: Dar'ul Ma'rife, 2005), 105.

⁸⁵ Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Hakemî, *Divan* (Mısır: İskender Asaf Yayınları, 1898), 385.

⁸⁶ Hüseyin Elmalı, "Hassan bin Sabit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Ekim 2024).

⁹⁴ Ebü'l-Velid (Ebû Abdirrahmân) Hassân b. Sabit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensâri, *Divan* (Tunus, 1864), 59.

Câhiliye şairlerinden Kays bin Zerîh, şu şiirinde şefaath kelimesini “*aracılık*” anlamında kullanmıştır.

مضي زمن والناس يستشفعون بي “

فهل لي الي لبني الغداة شفيع

Geçen zamanda insanlar benden aracılık talep ediyor.

*Benim için Lübna'nın yanında seher vakti aracılık var mı?*⁸⁸

7-Hayır ya da Şer Yoluna İletmek, Bu Yolda Rehberlik Etmek

Teebbeta Şerran lakabıyla şöhret bulan câhiliye şairi Ebû Züheyr Sâbit b. Câbir (Amsel) b. Süfyân el-Fehmî, aşağıda verdiğimiz şiirinde şefaath kelimesini “*yol gösteren, rehberlik eden, hayır ve şer yoluna ileten*” anlamlarında kullanmıştır.

يا عمر بي شعل لاء قتل مقتلا “

فقلت لشعل بءسما انت شافع

Şail benden cinâyet işlememi istiyor.

*Ben Şail'e sen ne kadar kötü bir yol göstericisin/rehbersin dedim.*⁸⁹

4. Şefaath Kavramının Kur'ân'daki Anlamları

Kur'ân-ı Kerim'de şefaath kavramı, temel bir kavram olarak kullanılıp bazen fiil bazen de isim olarak geçmektedir. Bunların bazıları sözlük anlamıyla bazıları da terim anlamında kullanılmaktadır. On dokuz sûrede otuz bir âyette geçmekte, bunlardan birinde literal anlamında, on üç âyette terim anlamında ve diğer yerlerde de farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'deki şefaathle ilgili âyetler irdelendiğinde şefaathi olumlayan ve olumsuzlayan âyetlerin var olduğu gözlemlenebilir. Şefaathin olmayacağını belirten âyetler, müşriklerin putlardan umdukları şefaathi reddeden âyetlerdir. Şefaathin olacağını belirten âyetler ise Allah Teâlâ'ya ait olan ve onun razı olup izin verdiği kimseler tarafından mü'minlere yapılacağı bildirilen âyetlerdir. Bu âyetlerden anlaşıldığına göre şefaathin geçerli olması için şu üç şartın olması gereklidir: Birincisi, Allah'ın şefaath edenden razı olması, ikincisi Allah'ın şefaath edilenden razı olması, üçüncüsü ise Allah'ın şefaath izni vermesidir.⁹⁰ Şefaath kavramının Kur'ân'ın bütününde hem olumlu hem de olumsuz anlamda geldiği görülmektedir. Bu yüzden hem Mekkî dönemde hem de Medenî dönemde benzer âyetlerle karşılaşılabilir.

Şefaath kelimesinin Kur'ân'da ilk olarak Mekkî dönemde inmiş olan Fecr sûresinin 3. âyetinde “*وَالشَّفَعِ وَالْوَثْرِ / çifte ve teke yemin olsun*” geçtiği görülmektedir. İlk geçtiği bu âyette lugavî/kelime anlamıyla kullanılmıştır. Kur'ân'da ilk defa ıstılah anlamıyla kullanıldığı yer ise

⁸⁸ Ebû Zeyd Kays b. Zerîh b. Sünne b. Huzâfer el-Kinânî, *Divanu Kays Bin Zerih*, drl. Abdurrahman Mustafa (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2004), 84.

⁸⁹ Teebbeta Şerran, *Divanu Teebbeta Şerran*, drl. Abdurrahman Mustafa (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2003), 32.

⁹⁰ Ünal, “*İmam Mâturidî, İmam Eş'arî Ve Kâd'i Abdülcebbar'a Göre Şefaath İnanç*”, 52.

Necm sûresinin 26. âyetidir. “ وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ ” /Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaâtları; ancak Allah'ın izniyle, dilediği ve hoşnut olduğu kimselere yarar sağlar.”⁹¹ Bu âyette şefaât anlayışı izne bağlı olarak olumlu anlamda gelmiştir. Bunların haricinde birçok Mekki âyette şefaât kelimesi geçmektedir. Bunların bazıları olumlu bazıları da olumsuz anlamda kullanılmaktadır.

Medenî dönemde ise şefaât kelimesi ilk defa Bakara sûresinin 48. âyetinde geçmektedir. “ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ” /Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz; hiç kimseden (Allah izin vermedikçe) şefaât kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz.”⁹² Burada da yine şefaât anlayışına karşı çıkan bir anlatımın varlığı dikkat çekmektedir. Yine aynı sûrenin 254. âyetinde şefaâtin izne bağlı olarak olumlu anlamda geçtiği görülmektedir. “ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ” /Allah, O'ndan başka ilah yoktur; O, hayydir, kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi o'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaât edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (O'na hiçbir şey gizli kalmaz.) O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, Yücedir, büyüktür.”⁹³ Medenî sûrelerin bir kısmında şefaât anlayışının olumlu anlamda bir kısmının ise olumsuz anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Şimdi Kur'ân-ı Kerim'de şefaât kavramının hangi anlamlarda kullanıldığına âyetlerden yola çıkarak öğrenmeye çalışalım.

1-Çift, Çift Yapmak

Kur'ân'ı Kerim'de Fecr sûresinde 3. âyetinde “ وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ ” /çifte ve teke yemin olsun”⁹⁴ ifadesinde yemin edilen şef, “çift” manasında, vitr ise onun zıddı olan “tek” anlamında kullanılmıştır. Bu âyette kullanılan “şef” kavramı isim olarak kullanılmıştır. Müfessirlere göre de bu âyette geçen “ş-f-a”, çift anlamındadır. Yani bir şahsı başka bir şahısla bir araya getirmeye “شَفَع /şef” denir.⁹⁵

2-Talepte Bulunmak

Bakara sûresinin 2/48. “ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا ”

⁹¹ TDV Kur'ân-ı Kerim Meâli (Erişim 27.10.2024).

⁹² TDV Kur'ân-ı Kerim Meâli (Erişim 27.10.2024).

⁹³ TDV Kur'ân-ı Kerim Meâli (Erişim 27.10.2024).

⁹⁴ TDV Kur'ân-ı Kerim Meâli (Erişim 28.10.2024).

⁹⁵ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'âni el-Himyeri, *Tefsiru Abdürrezzak*, thk. Mahmut Muhammed Abdehu (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 3/ 423; Kurtubî, *el-Câmi ' li-ahkâmi'l-Kur 'ân*, 22/258, 259; Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hağâ' iku't-te ' vil*, 3/637; Ebû's-Suûd Efendi, *İrşâdü'l- ' akli's-selîm*, thk. Abdulkadir Ahmet Âta (Riyad: Mektebetü Riyade'l-hadise), 5/526; Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd ed-Dımaşkı el-Kâsîmî, *Meğâsinü't-te ' vil*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Kahire: 1. Basım, 1957), 6145.

وَإِنَّمَا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا /Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemedede bulunamaz; hiç kimseden (Allah izin vermedikçe) şefaath kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz”⁹⁶ âyetinde geçen şefaath kelimesi, Taberî ve Kurtubî gibi bazı müfessirler tarafından “birisinden yardım istemek anlamında bir şey talep etmek” şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁷

3-Dua Etmek

Bakara sûresinin 48. âyetinde “ وَأَنفُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا /Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemedede bulunamaz; hiç kimseden (Allah izin vermedikçe) şefaath kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz”⁹⁸ geçen şefaath kelimesine Muhammed Abduh ve Reşid Rızâ gibi müfessirler tarafından “dua” anlamı verilmiştir.⁹⁹

4-Şefaath/Aracılık Etmek/Vesile Olmak

Bakara sûresinin 48. âyetinde “ وَأَنفُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ /Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemedede bulunamaz; hiç kimseden (Allah izin vermedikçe) şefaath kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz”¹⁰⁰ geçen şefaath kelimesine Mukâtil bin Süleyman (ö. 150/767) ve Mâverdi (ö. 450/1058) tarafından “şefaath ve aracılık etmek, vesile olmak, azaptan kurtarmak” gibi anlamlar verilmiştir.¹⁰¹ Râzî aynı âyetin tefsirinde şefaath kelimesine “şefaath etmek, vesile olmak” anlamlarını vermiştir.¹⁰² Yine Râzî Bakara sûresinin 254 ve 255. “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ (254) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ /Ey iman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün (kıyamet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zalimlerdir. (254) Allah, O'ndan başka ilah yoktur; O, hayydir, kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi o'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaath edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (O'na hiçbir şey gizli kalmaz.) O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, Yücedir, büyüktür.”¹⁰³ âyetlerinde geçen şefaath kelimesini “şefaath etmek” anlamında kullanmıştır.¹⁰⁴ İbn Aşûr, Elmalılı, Tabâtabâî (1904-1981) ve Seyyid Kutub

⁹⁶ TDV Kur'ân-ı Kerim Meâli (Erişim 28.10.2024).

⁹⁷ Taberî, Câmi ' u'l-beyân, 1/635, 636; Kurtubî, el-Câmi ' li-aḥkâmi'l-Ḳur ' ân, 6/484.

⁹⁸ TDV Kur'ân-ı Kerim Meâli (Erişim 29.10.2024).

⁹⁹ Abduh-Rıza, Tefsîru'l-Menâr, 1/308.

¹⁰⁰ TDV Kur'ân-ı Kerim Meâli (Erişim 29.10.2024).

¹⁰¹ Mukâtil b. Süleymân, Tefsîru Mukâtil b. Süleymân, 1/47; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Mâverdi, en-Nüket ve'l-uyûn, thk. Abdülmaksur bin Abdurrahim (Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye), 1/117.

¹⁰² Râzî, Mefâtiḥu'l-ğayb, 3/58, 59.

¹⁰³ TDV Kur'ân-ı Kerim Meâli (Erişim 29.10.2024).

¹⁰⁴ Râzî, Mefâtiḥu'l-ğayb, 6/223; 7/ 10, 11.

(ö. 1906-1966) gibi çağdaş müfessirler, Bakara sûresinin 48, 254 ve 255. âyetlerinde geçen şefaât kelimesini “şefaât etmek” anlamında kullanmışlardır.¹⁰⁵

Muînüddin İcî (ö. 905/1500), En’âm sûresi 70. âyetinde “ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِ أَنْ تَبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ / Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri (bir tarafa) bırak! Kazandıkları sebebiyle hiçbir nefsin felâkete dâçar olmaması için Kur'an ile nasihat et. O nefis için Allah'tan başka ne dost vardır, ne de şefaâtçı. O, bütün varını fidye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır”¹⁰⁶ geçen şefaât kelimesine “şefaât edip birisini azaptan kurtarmak” anlamını vermiştir.¹⁰⁷

Müfessirler, En’âm, 6/51, 70; A'râf, 7/53; Yûnus, 10/3, 18; Meryem, 19/87; Tâhâ, 20/109; Enbiyâ, 21/28; Şuarâ, 26/100; Rum, 30/13; Secde, 32/4; Sebe, 34/23; Yasin, 36/23; Zümer, 39/43, 44, Mü'min, 40/18; Zuhruf, 43/86; Necm, 53/26; Müddessir, 74/48. âyetlerinde geçen şefaât kelimesine “şefaât etmek, vesile olmak, azaptan kurtarmak” gibi manalar vermişlerdir.¹⁰⁸

5-Hayır ya da Şer Yoluna İletmek, Bu Yolda Rehberlik Etmek

Müfessir Begavî Nisâ sûresi 85. âyetinde “ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ مِنْ شَفَاعَةٍ سَيِّئَةٍ يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْبِتًا / Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da ondan bir payı olur. Allah, her şeyin karşılığını vericidir”¹⁰⁹ geçen şefaât kelimesine “hayır ya da şer yoluna iletmek, bu yolda rehberlik yapmak” anlamlarını vermişlerdir.¹¹⁰ Hâzin (ö. 741/1341), Lübâbü't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzil isimli tefsirinde bu âyette geçen şefaât kelimesine “ iyilik ya da kötülük yolunda rehberlik etmek” anlamını vermiştir.¹¹¹ Ebu Hayyân el- Endelüsî (ö. 745/1344), bu

¹⁰⁵ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/486; 3/15, 16, 21; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/291, 292; 2/154, 155; Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâi, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an*, thk. Adil Abdülcebbâr Samir eş-Şatî (Beyrut: Müessesetü'l-İlâmiyyi li'l-metbuât, 1997), 1/178, 179; Seyyid Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'an* (Kahire: Daru's-Şurûk, 2003), 1/70.

¹⁰⁶ TDV *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Erişim 29.10.2024).

¹⁰⁷ Ebü'l-Meâli Muînüddin Muhammed bin Abdirrahmân bin Muhammed el-İcî es-Safevî, *Câmiu'l Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, thk. Abdülhamit Hindavî (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 1/547.

¹⁰⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, 1/348, 353, 395; 2/81, 82, 86, 322, 342, 356, 456; 3/8, 27, 65, 85, 135, 145, 200, 292, 420; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 8/387, 425; 9/236; 10/452; 13/518; 14/140, 193; 16/47, 404; 17/8, 307; 18/288, 289, 343; 19/92, 93; 20/40; 21/398; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Mektebetü Kurtuba, 2000), 6/42, 79, 318; 7/334, 346; 9/369, 398; 10/356; 11/17, 90, 282, 354; 12/134, 181, 331; 13/270; 14/190; Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâ'ıku't-te'vîl*, 2/384, 571, 693.

¹⁰⁹ TDV *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Erişim 29.10.2024).

¹¹⁰ Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 2/256.

¹¹¹ Ebü'l-Hasen Alâüddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzil*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2004), 1/404.

âyette geçen şefaât kelimesine “*hayır ya da şer yoluna iletmek*” anlamını vermiştir.¹¹²

6-Yardım Etmek/İstemek

Râzî, Nisâ sûresi 85. âyetinde “ مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْبِتًا / Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da o işten bir payı olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da o işten bir payı olur. Allah, her şeyin karşılığını vericidir”¹¹³ geçen şefaât kelimesine “yardım etmek ihtiyacını gidermek” anlamlarını vermiştir.¹¹⁴ Kurtubî ve Nesefî (ö. 710/1310), Yûnus sûresinin 18. âyetinde “ وَبِعْبُدُونَ مَنْ دُونَ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ فَلَا تُنْبِئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ / Onlar Allah’ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: Bunlar, Allah katında bizim şefaâtçılarımızdır, diyorlar. De ki: Siz Allah’a göklerde ve yerde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Hâşâ! O, onların ortak koştuğularından uzak ve Yücedir”¹¹⁵ geçen şefaât kelimesinin “yardım istemek, işlerinde yardım etmek” anlamlarına geldiğini ifade etmişlerdir.¹¹⁶ İmam Mâtürîdî ve Kurtubî, Yasin sûresinin 23. âyetinde “ أَلَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنْهُمْ شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونَ / O’ndan başka tanrılar mı edineyim? O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse onların (putların) şefaâti bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar”¹¹⁷ geçen şefaât kelimesine “beladan kurtarma anlamında yardım etmek/istemek” manasını vermişlerdir.¹¹⁸

Sonuç

Kök tahlili yapılan şefaât kavramının İslâm öncesi dönem olan câhiliye toplumunda sıkı bir şekilde kullanıldığı ve bu kavrama yüklenen manaların Kur’ân tarafından da isti’mâl edildiği gözlemlenmiştir. Arapların divanı olarak telakki edilen câhiliye şiirlerinin pek çok kavramın olduğu gibi araştırmasını yaptığımız şefaât kavramının da mana dünyasını açıklığa kavuşturmada öncül bir rol üstlendiği izlenmiştir. Konunun keşfini sağlayan bu şiirlerin yanı sıra Arap dili kavramlarını mana açısından gün yüzüne çıkaran lügat kitaplarının da rolü yadsınamaz. Bu iki kaynak ışığında şefaât kavramını âyetlerin bağlamını da dikkate alarak çözmeye çalışan müfessirlerimiz, bu kavramın Kur’ân tarafından bazen literal anlamıyla bazen de âyetin siyakına göre dua etmek, yardım etmek, aracılık etmek, yol göstericilik yapmak ve talepte bulunmak gibi anlamlarla kullanıldığına işaret etmişlerdir. Kur’ân’ın bu kavramı, eskatolojik çerçevede ele aldığı ve çoğunlukla müşriklerin “putlar bize şefaât edecek” tezini çürütmeye yönelik anlatımlarda kullandığı görülmektedir. Kur’ân, olgusal olarak şefaât inancını müşriklerin iddia ettiği gibi olmadığını beyan etmekle beraber bu inancın nasıl olması gerektiğini izah etmekte ve böyle bir yetkinin tamamen Allah’ın inhisarında olduğunu

¹¹²Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Baḥrûl-muḥîṭ*, thk. Muhammed Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Darü’l-kütübîl-ilmîyye, 2010), 3/322.

¹¹³ TDV Kur’ân-ı Kerîm Meâli (Erişim 29.10.2024).

¹¹⁴ Râzî, *Mefâtiḥu’l-ğayb*, 6/223;10/212.

¹¹⁵ TDV Kur’ân-ı Kerîm Meâli (Erişim 29.10.2024).

¹¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-aḥkâmi’l-Ḳur’ân*, 10/470; Nesefî, *Medârikü’t-tenzil ve ḥakâ ‘ iku’t-te ‘ vil*, 2/12.

¹¹⁷ TDV Kur’ân-ı Kerîm Meâli (Erişim 29.10.2024).

¹¹⁸ Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te ‘ vilâtü Ehli’s-sünne*, 8/512; Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-aḥkâmi’l-Ḳur’ân*, 17/430.

imlemektedir. Kur'ân'ın bahsedilen kavramı repertuvarına almasının temel nedeni bu kavramın ahiret inancının sıhhatini zedeleyecek ölçekte bir potansiyele sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ahiret inancının sinir uçlarına dokunan bu kavramın anlam karmaşasının çözülmesi bu inancın nasıl doğru bir inanca evrilebileceğinin de parametrelerini vermektedir. Dolayısıyla Kur'ân, ölüm sonrası hayatla ilgili akidenin esas ölçütlerinden biri olarak kabul edilen şefaaf inancını, bu kavramı ahiretle ilintili diğer kavramlarla harmanlayıp dizayn ederek tevhit çizgisine çekerek onu her türlü manipülasyondan da korumayı amaç edinmiştir. Sonuç olarak denilebilir ki, mana açısından kompleks bir yapı arz eden şefaaf kavramının fehdilmesinin en mantıklı yolu, bu kavramın İslâm öncesi dönemin kültürünü yansıtan câhiliye şiirleri ve Arap dilinin beyanatı olan lügat kitaplarından araştırılması ve ortaya konulan manalarının tebyini üzerine Kur'ân'daki anlamlarının keşfedilmesidir.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

İntihal/Plagiarism: Bu makale özel bir yazılımla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir./This article has been scanned special software. No plagiarism detected.

Finansman/Funding: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır./The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions:

Serkan Göktaş (%100)

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir./The author(s) has no conflict of interest to declare.

ORCID

Serkan Göktaş, <https://orcid.org/0000-0002-4701-3090>

Kaynakça

- Abduh, Muhammed-Rızâ, Reşîd. *Tefsîru'l-Menâr*. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Menâr, 2. Basım, 1947.
- Akay, Akif. *İslâm İnancında Şefaât*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. *Kitabü't-ta'rîfât*. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1. Basım, 1985.
- Çetkin, Muhammed. "Câhiliye Dönemi Şiir ve Nesrinde Nübüvvet". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/1 (2018), 290-306.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Şüf'a" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sufa>.
- Ebû's-Suûd Efendi, *İrşâdü'l- 'aqli's-selîm*. thk. Abdulkadir Ahmet Âta. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü Riyade'l-hadise.
- Elik, Hasan. "Kur'ân'daki Allah Tasavvuru Açısından Şefaât'e Bakış". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2005), 29-48.
- Elmalı, Hüseyin. "Hassân B. Sâbit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hassan-b-sabit>.
- Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Baḥrû'l-muḥîṭ*. thk. Muhammed Ahmed Abdülmevcud. 9 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 3. Basım, 2010.
- Ensârî, Ebû'l-Velîd (Ebû Abdirrahmân) Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî. *Divan*. Tunus: Matbaatü'l-Âmire, 1864.
- Esâsü'l-belâğa*. thk. Muhammed Basil Uyûnü's-Suûd. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1998.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Kavramları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l- 'Ayn*. thk. Abdulhamid Hindavî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbü'd-dehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Hamevî. *el-Mişbâhu'l-münîr fî ğarîbi's-şerḥi'l-kebîr li'r-Râfi 'î*. Kahire: Darü'l-maarif, 1707.
- Fîrûzâbâdî, Mecmûddîn Muhammed bin Yakup. *el-Kāmûsü'l-muḥîṭ*. thk. Enis Muhammed es-Sânî. Kahire: Darü'l-hadîs, 1. Basım, 2008.
- Gezgin, Ali Galip. "Kur'ân'ı Anlamak İçin Hermenötik Mi? Semantik Mi?". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2000), 123-147.
- Hakemî, Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hânî' b. Abdilevvel. *Divan*. Mısır: İskender Asaf Yayınları, 1. Basım, 1898.

- Hâzîn, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 2004.
- Himyerî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *Tefsîru Abdürrezzak*. thk. Mahmut Muhammed Abdehu. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1. Basım, 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl b. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Darü't-Tunusîyye, 1984.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. drl. Muhammed Salim Haşim. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1. Basım, 1995.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mücmelü'l-luğa*. thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2. Basım, 1986.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. 15 Cilt. Kahire: Mektebetü Kurtuba, 1. Basım, 2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemaluddin Muhammed Bin Mükrim. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Muhammed Abdülvehhab-Muhammed Sadık Vehbî. 18 Cilt. Beyrut: *Darü'l-İhyâü't-türâsî'l-Arabî*, 3. Basım, 1999.
- İcî, Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Safevî. *Câmi' u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdülhamid Hindavî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 2004.
- İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî ğarîbî'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî. *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Karaalp, Cahit. *Türkçe Meallerde Kavram Çevirileri Sorunu: "Salât" Kavramı Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd ed-Dımaşkî. *Meğâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: 1. Basım, 1957.
- Kesler, M. Fatih. "Kur'ân'ı Kerim ve Hadislerde Şefaât". *Tasavvuf Dergisi* 7/13 (2004), 119-153.
- Kinânî, Ebû Zeyd Kays b. Zerîh b. Sünne b. Huzâfer. *Divanu Kays Bin Zerih*. drl. Abdurrahman Mustafa. Beyrut: Daru'l-ma'rife, 2004.

- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Tdv Yayınları, 8. Basım, 2003.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi ' li-aḥkâmi'l-Kur ' ân*. thk. Abdullah bin Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1. Basım, 2006.
- Kutub, Seyyid. *Fi Zilâli'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kahire: Darü's- şürük, 3. Basım, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Te ' vilâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1. Basım, 2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. Abdülmaksur bin Abdurrahim. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmiyye.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Ahmed Ferid. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1. Basım, 2003.
- Mustafa, Abdurrahman. *Divan-ı Ali Bin Ebi Talib*. Beyrut: Dar'ul Ma'rife, 2005.
- Müftüoğlu, Ömer. *Eski Ahid'de ve Kur'ân'da "VSY" Kökünün Semantik Açından İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve ḥakâ ' iku't-te ' vil*. thk. Yusuf Ali Bedyûvî. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-kelimi't-tayyib, 1. Basım, 1998.
- Nesefî. Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve ḥakâ ' iku't-te ' vil*. thk. Yusuf Ali Bedyûvî. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-kelimi't-tayyib, 1. Basım, 1998.
- Okumuş, Mesut. "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)". *Tefsir El Kitabı*. ed. M. Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Özden, Mustafa. "Ku'ân'a Göre Hz Peygamber'in Şefaati Meselesi". *Bartın Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (2015), 27-44.
- Polat, Fethi Ahmet. "Tefsirin Güncel Sorunları ve Örnek Türkçe Mealler". *Tefsir El Kitabı*. ed. M. Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Polat, Fethi Ahmet. "Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler". *Tefsir El Kitabı*. ed. M. Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtiḥu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1. Basım, 1981.
- Şerran, Teebbeta. *Divanu Teebbeta Şerran*. drl. Abdurrahman Mustafa. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2003.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur ' ân*. thk. Adil Abdülcebbar Samir eş'Şatî. 22 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-i'lâmiyyi li'l-metbuât, 1. Basım, 1997.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi 'u'l-beyân 'ante 'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah bin Abdülmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Merkezi'l-bühûsi ve'd-dirasâtî'i-İslâmiyyeti, 2001.
- Tammas, Hamdu. *Divanu Hutay'e*. Beyrut: Dar'ul Ma'rife, 2005.
- TDV *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Erişim 25.10.2024.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî. *Keşşâfü Istîlâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*. thk. Ali Dahruc. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1. Basım, 1996.
- Toktonaliev, Azat. "Âyet ve Hadisler Bağlamında Şefaât Kavramı". *Akademi Dergisi* 7 (2019), 161-182.
- Tural, Hüseyin. "Kays bin Zerih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kays-b-zerih>.
- Tüccar, Zülfikar. "Hutay'e". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 27 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hutaye>.
- Tülücü, Süleyman. "A'sâ, Meymûn bin Kays". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asa-meymun-b-kays>.
- Tülücü, Süleyman. "Nâbiğa ez-Zübyânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nabiga-ez-zubyani>.
- Tülücü, Süleyman. "Teebbeta Şerran". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/teebbeta-serran>.
- Ünal, Niyazi. *İmam Mâturîdî, İmam Eş'arî ve Kâd'î Abdülcebbar'a Göre Şefaât İnancı*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yakıt, İsmail. "Dogru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(1994), 17-24.
- Yalar, Mehmet. "Din Faktörü Işığında Câhiliye Şiirine Bir Bakış". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 15/2(2006), 19-43.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Şefaât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 27 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sefaat#2-islamda-sefaat>.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Aziz Dağıtım, ts.
- Yılmaz, Hasan. *Kur'ân Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Yılmaz, Mehmet. *Kur'ân'da Şefaât Kavramı ve Yaygın Şefaât Anlayışıyla Karşılaştırılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yılmaz, Muhammet. "Hicrî İlk Üç Asırda "Şefaât" ile İlgili Âyetlerin Tefsiri". *Marife Dergisi* 14/1(2014).109-132.

Yiğit, Ramazan. *Râzî Tefsirinde Şefaat Kavramı*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hâkâ' iğî ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvil fî vücûhi't-te' vîl*. thk. Şeyh Adil Ahmet Abdülmevcüd. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l- Ubeykan, 1. Basım, 1998.

Zübyânî, Nâbiga. *Divan*. Mısır: Hilal Yayınları, 1911.